MEDLEMSBLAD FOR DEN NORSKE RHODODENDRONFORENING NR. 2 - MAI 2018 ÅRGANG 21

Lapprosen

Lederen har ordet

Kjære rhododendronvenner!

En vinter er aldri lik den forrige, det har vi til gangs fått erfare i år. I skrivende stund er det tidlig april. Vi har et tynt snølag, og det er for så vidt ikke noe å klage på, men djup tele i jorda er mer alvorlig. Sola kommer høyere på himmelen for hver dag, og strålene blir kraftigere og mer intense. De mørke rhododendronblada varmes opp, og vannet inne i dem fordamper og presser seg ut gjennom spalteåpningene. Dette er helt normalt, og slik det skal være – hvis de samme blada får ny forsyning av vann fra rota. Men det gjør de jo ikke når bakken er frossen! Så tørker de sakte ut og visner, hvis ikke da naturen tar seg selv i nakken og presterer mildvær på røde rappen. Vi sier ofte at rhodoplantene har fått frostskader, men egentlig er det tørkeskader det er snakk om.

Sist vinter skrev jeg i denne spalten at vinteren nesten hadde vært for mild. Blomsterknopper begynte å svelle i januar-februar, og tusenvis av halvåpne blomster gikk dukken i frostnetter utover våren. I år lurer jeg på om vi kommer til å kunne starte opp med å grave i jorda før 1. mai! Hagesentrene her har fått inn masse planter, og de må ha sin fulle hyre med å redde dem uskadde gjennom de iskalde aprilnettene med mange minusgrader. De får jo ikke solgt en plante så lenge ingen kan få spaden ned i jorda. Mildere klima generelt betyr åpenbart ikke at vi unngår harde vintrer, det blir bare færre av dem, og i snitt blir det varmere, men det er en mager trøst i øyeblikket når jeg mest av alt har lyst til å gå ut og grave hull til den nye hekken jeg skal plante der jeg fjerna gamle grantrær i vinter.

I dette nummeret lanserer vi en liten konkurranse som vi håper vil aktivisere medlemmene. Hvor står egentlig Norges største rhododendron? Vi inviterer alle som har, eller vet om spesielt store rhododendronbusker, til å ta med seg måleutstyr og kamera og presentere sine deltakere i konkurransen for *Lapprosens* lesere. Dette er ikke en veldig seriøs sak! Alle kan komme med sine bilder og noen få opplysninger som så kan bli presentert i bladet. Se ellers for nærmere regler i artikkelen inne i bladet.

Var det noen som prøvde seg med å lage sine egne rhododendronhybrider sist år? Nå er muligheten der snart igjen. En trenger forresten ikke å lage krysninger. Det går også an å lage rene artsfrø av sine egne planter ved å selvpollinere dem.

Som de fleste nå vet blir det stadig vanskeligere å importere rhododendronplanter fra utlandet. Myndighetene strammer grepet og øker innsatsen for å hindre at vi får alvorlige plantesykdommer inn i landet. Importen fra Glendoick i Skottland som nettopp er avslutta, er kanskje den siste derfra. Enn så lenge får vi importere ganske mye fra Rhododendronhaven i Danmark, men det er en krevende jobb, og uten den store innsatsen fra Rhodo-Øst og særlig Johnny Engen hadde det ikke vært mulig. Vi håper bare at de orker å fortsette i flere år framover. Men vi må nok regne med at vi i framtida må øke den innenlandske produksjonen av rhododendronplanter, og det er der pollineringsarbeidet i vår kan være en liten brikke i et stort puslespill der vi alle kan gjøre en innsats for felles interesser.

Til slutt håper jeg at riktig mange har meldt seg på årsmøtehelga i Grimstad 25.–27. mai. Det er Rhodo-Sør som er arrangør, og jeg er helt sikker på at det blir ei flott helg med mange spennende programposter.

Styrets sammensetning

Leder:
Ole Jonny Larsen
Bergeplass 12
6010 ÅLESUND
tlf 415 88 630
olejonnylarsen@hotmail.com

Nestleder:
Harald Olav Aksnes
Vikøyvegen 340
5600 NORHEIMSUND
tlf 56 55 04 81 / 913 06 795
harald.olav.aksnes@gmail.com

Sekretær:
Harald Kårtveit
Vestsidevegen 796
5363 ÅGOTNES
tlf 56 33 47 88 / 977 76 050
haraldkartveit@hotmail.com

Kasserer:
Terhi Pousi
Mildevegen 116
5259 HJELLESTAD
tlf 55 22 95 08 / 416 49 302
terhi.pousi@uib.no

Styremedlem:
Kirsten M. Storheim
Radøyvegen 448
5938 SÆBØVÅGEN
tlf 56 37 11 87 / 976 91 978 / 952 39 005
kimasto@online.no

Varamedlemmer:
Leder Rhodo Vest
Tor Jan Ropeid
Løtveitveien 2,
5151 STRAUMSGREND
tlf 416 20 125
torjanropeid@gmail.com

Leder Rhodo Sør-Vest:
Tor Frostestad
Syftesokbakken 30 B
4046 HAFRSFJORD
tlf 51 59 15 83 / 991 07 317
frostestadtor@gmail.com

Leder Rhodo Sør:
Audun Arne
Eikeveien 3
4824 BJORBEKK
tlf 37 09 49 40 / 975 40 021
auduarne@frisurf.no

Leder Rhodo Øst:
Haavard Østhagen
Stordamveien 21B
0671 OSLO
tlf 22 27 65 04 / 917 46 923
haavard.godlia@gmail.com

Medlemsregister:
Kirsten M. Storheim
Radøyvegen 448
5938 SÆBØVÅGEN
tlf 56 37 11 87 / 976 91 978 / 952 39 005
kimasto@online.no

Frøforvalter:
Jan Valle
Krokjen 68
5912 SEIM
tlf 955 25 596
jankvalle@yahoo.no

Internettredaktør:
Vidar Winsnes
viwins@online.no

INNHOLD

Per Anker Pedersen: Vekstproblemer hos rhododendron 4

Ole Jonny Larsen: Hvor står egentlig Norges største rhododendron? 12

Lin Scholten Didriksen: På siden – Noen trær og planter som trives sammen med rhododendron ..14

Anders Endrestøl: Rhododendronsikade og soppdreper – radarpar på fremmarsj i Norge 16

Tor Jan Ropeid: Hvordan min kone ble angrepet av rhodoviruset
– samt en kort presentasjon av noen rhododendron med kvinnenavn 20

Ole Jonny Larsen: Mannen og planten – Frank Kingdon-Ward og *Rhododendron wardii* 22

Ole Jonny Larsen: Rhododendronbilder på nett 24

Oddbjørn Fosse: Det store danske hesterøveriet 25

Hans Schaefer – En oppgave for leserne? 26

Informasjon fra DnR

Årsmelding 2017 30

Regnskap 31

Nye medlemmer 31

FORSIDEFOTO: *Rhododendron baileyi* er en vakker plante som med sine åpne blomster skiller seg fra mange andre rhododendronarter. (Foto: Tor Jan Ropeid)

BAKSIDEFOTO: Med sin dramatiske mørke blomsterfarge vekker 'Black Widow' berettiget oppsikt. (Foto: Tor Jan Ropeid)

Lapprosen

utgis av Den norske
Rhododendronforening
Postboks 1325, 5811 BERGEN

www.rhododendron.no

Bankkontonummer: 3411 26 52622
IBAN: NO93 3411 2652 622
BIC/SWIFT: DNBANOKK

Trykk: ERAtrykk as – tlf 55 94 00 05

Redaksjon

Tor Jan Ropeid
tlf 416 20 125
torjanropeid@gmail.com

Neste nummer

av Lapprosen kommer i november 2018. Stoff til bladet må være redaksjonen i hende innen 15. oktober 2018.

Stoff og bilder – i så høy oppløsning som mulig – sendes til redaksjonen, se adressen til venstre.

Vekstproblemer

hos rhododendron

Tekst og foto: Per Anker Pedersen

Fig. 1 Fin blomstring hos *R. sutchuenense* tok plutselig slutt pga. frost. NMBU, Ås, 18. april 2017

Skader og dårlig vekst hos rhododendron kan ha mange årsaker. I denne artikkelen nevnes noen av dem, med vekt på klima- og jordbunnsrelaterte forhold.

Detektivarbeid

Å diagnostisere en skade eller vekstforstyrrelser hos planter kan være vanskelig. I et nyetablert, stort grøntanlegg med dårlig vekst eller skadde planter er riktig diagnose grunnlag for å treffe hensiktsmessige tiltak eller reklamere. Diagnosen kan følgelig ha økonomiske konsekvenser. I egen hage er det å forstå plantenes signaler «noe av moroa». Der kan vi som amatører synse på egen regning og risiko. Vi kan oppleve irritasjonen over å mislykkes og gleden over å forstå hva vi gjorde feil og lykkes i neste omgang.

Når det gjelder rhododendronslekta, og for så vidt en rekke andre særlig eksotiske planteslag, så har en del av oss (sørøstlendinger) vokst opp med en oppfatning av at dette er særlig krevende planter som må ha en veldig spesiell behandling. Mye av årsaken til denne oppfatningen var nok rett og slett manglende erfaringsgrunnlag. Jo flere planteslag som har blitt vanlig å bruke i norske hager, desto flere har vist seg brukbare. Når noe likevel går galt, kan det være vanskelig å sortere inntrykk og finne det svakeste leddet eller den «kritiske faktoren». I grove trekk vil flaskehalsene som begrenser bruk av andre planteslag, også gjelde for rhododendron.

Dårlig plantekvalitet

I grøntanleggsbransjen er dårlig plantekvalitet ved levering en hovedårsak til planteutgang og svak utvikling, men det gjelder særlig for trær og i særdeleshet importerte trær. Den vanligste feilen er at rotsystemet er for dårlig. Mange konklusjoner om utilstrekkelig vinterherdighet har trolig vært feil fordi plantene i realiteten aldri hadde en sjanse uten fungerende rotsystem.

Jeg tror imidlertid ikke at dårlig plantekvalitet er et vanlig problem ved etablering av rhododendron. Risikoen ved å levere rhododendron med dårlig rotsystem blir rett og slett for stor, og gir for de alltidgrønne artene umiddelbare symptomer, så det begrenser seg selv.
Ved utendørs lagring uten spesiell beskyttelse kan imidlertid røttene på rhododendron, i likhet med andre planteslag, få vinterskader hos produsenten, noe som først gir seg til kjenne etter en tid.

Vinterherdighet
Vinterherdighet er et komplisert tema. For rhododendron er vinterherdighet ofte basert på minimum vintertemperatur som kan tåles. Det er en måte å angi herdighet på som ikke er holdbar for andre planteslag og neppe heller for rhododendron. Men det gir en pekepinn og et grunnlag for en grov rangering. Etter å ha jobbet med andre planteslag i mange år er hovedinntrykket at vinterherdighet er et svært relativt begrep. Ett år skades noen planteslag, et annet år skades andre. Noen skades i stabilt kalde vintre, andre skades i ustabile vintre. De svake sidene avsløres under ulike forhold. Med andre ord – en rangering av vinterherdigheten til ulike planteslag etter en hard vinter vil kanskje ikke gjelde for den neste harde vinteren.
Evne til å tåle en norsk vinter uten å få skade avhenger av at planten er i riktig modus når kulda inntreffer. Det innebærer at den må være i hviletilstand, og temperaturen må ikke synke for raskt, slik at den rekker å bli tilstrekkelig akklimatisert. Et planteslag som kan tåle – 50 ˚C eller lavere midt på vinteren, kan bli sterkt skadd av noen få minusgrader i vekstsesongen. Etter at plantene har gått inn i hvile, blir de gradvis mer frostherdige når temperaturen holder seg lav. Planten må genetisk sett være tilpasset de lave temperaturene den utsettes for, og den må tåle lave temperaturer over en viss tid. Hvor frostresistent en plante er på et bestemt tidspunkt, avhenger altså både av værforholdene den har opplevd og det nedarvede reaksjonsmønsteret. Dette reaksjonsmønsteret er utviklet som en tilpasning til klimaet der plantene har sin naturlige opprinnelse, type habitat de normalt vokser i (skog eller åpent), og kan variere betydelig innen arter med stort utbredelsesområde. Denne variasjonen er grunnlaget for å hente planter av vinterherdige «økotyper» fra særlig høytliggende og kontinentale områder. Mye av det asiatiske materialet er jo hentet fra breddegrader sør for Middelhavet! Da er det oftest en forutsetning at det hentes fra høytliggende områder hvor temperaturene kan bli lave som hos oss. Men det finnes unntak fra dette også, både innen rhododendron og andre slekter. En del planteslag er «overherdige» og er mye mer vinterherdige enn voksestedet skulle tilsi. For å avsløre det er prøvedyrking nødvendig.
I forsøk er det vist sammenhenger mellom sommertemperaturer og etterfølgende frosttoleranse hos planter. En varm og god sommer gir bedre toleranse mot lave temperaturer. Vekstsesongens lengde og varmesummen den gir, er avgjørende både for å oppnå god avmodning av skudd og knopper og for å oppnå den mengde opplagsnæring som planten trenger for å tåle de påkjenninger den blir utsatt for. Den norske klimasoneinndelingen avspeiler den negative betydningen av lave sommertemperaturer, ellers ville relativt milde kyststrøk i Midt- og Nord-Norge havnet i en gunstigere klimasone. Deler av Nordlandskysten har like lang vekstsesong som Oslo-området men langt dårligere klimasone. Varmesummen beregnes som såkalte graddager, som er summen av gjennomsnittstemperaturene pr. døgn over en viss basistemperatur. Normalt beregnes vekstsesongens lengde som antall døgn med gjennomsnittstemperatur over 5 ˚C. Både varmesummen og vekstsesongens lengde gir viktig informasjon om forutsetningene for plantevekst. Men siden plantene har ganske forskjellig opprinnelse og reaksjonsmønstre, kan evnen til å vokse ved lave temperaturer være ulik, så dette blir uansett en ganske grov tilnærming. Det kan også nevnes, som mange også sikkert har erfart, at gjødslingsregimet også påvirker frostherdigheten. Vekstavslutning kan bli utsatt, og vekststart kan i noen tilfeller også skje tidligere om våren.

Hvilke planter er herdige?
Planter er i utgangspunktet godt tilpasset det klimaet de normalt er utsatt for. Forflytning av planter fra en region til en annen innebærer alltid en risiko for mistilpasning og vinterskader. For planteslag vi ikke har prøvd å dyrke, gir forholdene på hjemstedet et visst grunnlag for å forutsi dyrkingsegenskapene, men til syvende og sist er det de praktiske erfaringene som er viktige. Mange av de rhododendronartene vi dyrker, kommer fra breddegrader hvor det er mye mindre daglengdevariasjon enn hos oss. Det kan innebære at plantene i mindre grad er styrt av daglengde enn plantene i vår egen natur. Planter med relativt kortvarig og intens skuddvekst («fixed growth»), slik som hos rhododendron, har dessuten ofte en vekstavslutning som er mindre daglengdepåvirket enn planter som vokser lenge utover sommeren. For å teste plantenes egnethet for norske forhold må de rett og slett prøvedyrkes. Hvert år er et nytt forsøk med nytt og uforutsigbart forsøksdesign. Når er erfaringsgrunnlaget tilstrekkelig? Det avhenger av betingelsene for erfaringene. Vanskelige vintre kan komme etter hverandre eller med mange års mellomrom. Erfaringer fra bare «snille» vintre har begrenset verdi selv om de måtte være mange. Det er heller ikke lett å vite hva plantene oppfatter som vanskelige vintre. Som sagt – min erfaring er at dette er svært arts- og sortsavhengig. De ustabile vintre med brå endringer, langvarig kalde vintre, de snøfattige og nokså kalde vintre, har alle gitt skader på planter både i grøntanlegg og i naturen. Ved testing av frosttoleranse hos planter i forsøk blir de oftest eksponert for lave temperaturer i ganske kort tid. Forsøk i jordbruksvekster har imidlertid vist at rangering av sorter med hensyn til frosttoleranse kan bli annerledes hvis de utsettes for lave temperaturer over lengre tid. Det kan derfor tenkes at det også for rhododendron er slik at noen sorter og arter tåler en kort periode med sprengkulde bra, mens andre tåler langvarig kulde. Så skal vi som nevnt heller ikke glemme betydningen av været ellers i året og også huske på samspillet med skadegjørere. En våt høst kan gi forverret soppangrep og skader på grunn av det, men den kan også gi dårligere vinterherdighet.
Forflytning av planter over større avstander innebærer endringer i eksponering for skadegjørere. Praktiske erfaringer med norske planteslag tilsier at det faktisk kan være større utfordringer knyttet til forflytning av planter fra fjellstrøk til kyststrøk enn motsatt, ofte pga. sykdomsangrep, men trolig også på grunn av fjelltypenes dårligere evne til å tåle ustabile vinterforhold. De samme problemstillingene kan også gjelde for en del rhododendronarter, men har kanskje begrenset relevans siden forholdene i høyfjellet i rhododendronens kjerneområder uansett er så forskjellige fra våre fjellområder.

For tidlig vekststart
For tidlig vekststart er et av hovedproblemene for mange rhododendron. Knoppskader er et vanlig problem, og hos flere arter er blomsterknoppene særlig utsatt fordi de aktiviseres først. I Ås har frost i blomsten vært vanlig hos eksempelvis *R. sutchuenense* (Fig. 1). Med tanke på blomstring kan ikke denne

Fig. 2 Døde knopper på *R. balangense*, trolig ødelagt av frost. Alle endeknopper og større knopper var døde, men planten overlevde og utviklet skudd fra små knopper i bladhjørnene seinere i sesongen. 9. mai 2017

arten betraktes som frostherdig i Ås, men gode individer har klart seg med minimale skader på resten av plantene. Knoppfrost kan selvfølgelig også ramme vegetative knopper hvis kulde inntreffer etter at knoppen er aktivert. Knoppene kan dø (Fig. 2) eller bladanleggene, særlig de ytterste delene av anleggene, kan bli skadd. Knoppen kan se uskadd ut på utsiden selv om bladanleggene er skadd. Blader fra slike delvis skadde knopper blir misdannet (Fig. 3). På samme måte kan blomsterknopper bli ødelagt eller delvis skadd slik at bare noen av enkeltblomstene i knoppen utvikles (Fig. 4 og 5). Gnagskader på blomsterknopper som skyldes et insekt (Fig. 6), kan etter knoppsprett lett kunne oppfattes som vinterskader hvis det påvirker blomstringen.

Fig. 3 *R. calophytum* har utviklet ett skudd med deformerte blad, dannet endeknopp og utviklet et nytt skudd med normale blad. Planten ble importert fra Danmark, som hadde et brått temperaturfall i januar 2017 etter en nokså mild periode. Frostpåvirkning etter avherding av knoppen er sannsynlig årsak til misdannelsene. 20 juni 2017

Fig. 4 Tidligblomstrende hybrid (uten navn) som knapt hadde blomstring i fjor pga. frostskader i knoppene. Bare en blomsterknopp brøt. NMBU, Ås, 11. mai 2017

Fig. 5 Ufullstendig utvikling av blomster pga. vinterskade (hybrid uten navn). Drøbak, 27. april 2017

Fig. 6 Skade på blomsterknopp som skyldes bille eller sommerfugllarve, men som kan bli oppfattet som vinterskade hvis blomsten blir deformert. Drøbak, 17. mars

For sein vekstavslutning

For sein vekstavslutning kan være et problem i marginale dyrkingsområder ved dyrking av f.eks. mindre vinterherdige stor-

Fig. 7 Høstskudd hos *R. rex* ssp. *fictolacteum*. Bladene er lysere, mindre enn normalt og litt buklete, men ser ut til å ha tålt vinteren. Granbar er lagt for å hindre tele, siden snødekket i granskog var forventet å bli dårlig. Kragerø, 26. mars 2018

Fig. 8 Høstskudd med nesten normal utvikling hos *R. auriculatum*. Skuddet ser ut til å ha greid vinteren bra (samme plante som i Fig. 15). Kragerø, 26. mars 2018

bladete arter. Hos noen planter oppstår såkalte «høstskudd». Da bryter vegetative knopper på ettersommeren og rekker ikke alltid å fullføre utviklingen før vinteren. Det kan føre til redusert bladstørrelse og avvikende bladfarge (Fig. 7 og 8). Hos mange planteslag er forsinket vekstavslutning vanligere hos unge planter enn hos eldre planter. Om det bare er et resultat av ungdomsfasen i seg selv (den fysiologiske statusen), eller om det skyldes ustabilitet og stress i etableringsfasen, er ikke lett å si.
Høstblomstring kan kanskje sees på som en mistilpasning fordi blomstene ikke alltid utvikler seg fullstendig, f.eks. hos 'Cunningham's White'. *R. ferrugineum* kan derimot ha fin blomstring om høsten, men da på bekostning av vårfloret.

Hva slags frostskader?
Frostskader på ei plante som normalt skal være vinterherdig, skjer når den ikke er tilstrekkelig akklimatisert. Det kan dannes iskrystaller inne i cellene fordi vannet ikke rekker å trekke seg ut av cellene, eller fordi de beskyttende mekanismene (akklimatisering) som plantene har mot lave temperaturer, ikke er blitt aktivert. Slike mekanismer kan være endringer i cellemembraner, opphopning av sukkerarter og dannelse av spesielle antifrostproteiner. Reduksjonen av vanninnholdet i cellene er en nødvendighet for å overleve, men også en risiko for plantene. Akklimatisering gjør plantene bedre i stand til å tåle denne «indre uttørkingen».
Alltidgrønne rhododendron har evne til å redusere vanntapet

Fig. 9 Ulik grad av sammenrulling av blad (termonasti) hos 'Gomer Waterer' til venstre og 'Schneekrone' til høyre. NMBU Ås, 3. april 2018

Fig. 10 Blader på 'Pohjola's Daughter' fikk skader på de mest eksponerte delene mens de var sammenrullet om vinteren. NMBU Ås, 2. mai 2013

fra bladene ved å rulle dem sammen, såkalt «termonasti». Graden av dette varierer med art og sort (Fig. 9). Eksempelvis ser *R. brachycarpum* og sorter av den ut til å ha sterk termonasti. Selv om dette uten tvil gir en beskyttelse mot uttørking, er det likevel ikke lett å se noen klar sammenheng mellom vinterherdighet og grad av termonasti. Lave temperaturer over lang tid gir betydelig stress fordi fordampning også skjer om vinteren, om enn sakte, samtidig som vanntransporten i planta er satt ut av spill (Fig. 10). Det kan skje selv om det finnes et snødekke

Fig. 11 Innkjøpt *R. sutchuenense* mistet nesten alle bladene, utviklet deretter skudd med klorotiske blad som vist på bildet, og etter det satte den et nytt skudd som også hadde klorotiske blad. Sistnevnte blader fikk nesten normal grønnfarge etter utplanting på ettersommeren. Frostskader på rota kan være årsaken.

og jorda er telefri fordi det uansett ikke skjer vanntransport i ledningsvevet ved minusgrader. Bladverket utsettes dermed for såkalt «frosttørke». Det snakkes riktignok ofte om «solsviing» i den forbindelse, fordi bladskader dukker opp utpå vårparten når sola begynner å varme. Det forklares med at tele i jorda kombinert med solinnstråling gir uttørking. Dette skjer nok også, men personlig tror jeg direkte uttørking pga. langvarig

Fig. 12 Rhododendronknoppdreper (*Seifertia azaleae)* på *R. ponticum* 'Maximum'

kulde i løpet av vinteren kan være like sannsynlig forklaring i enkelte år. Fordi det tar tid før skadene blir tydelige, får soloppvarmingen skylda. I enkelte vintre kan alltidgrønne arter som f.eks. einer og røsslyng være skadd i øvre deler av planta og uskadd der det lå snø. Det viser at uttørkingen har blitt for sterk.

Rotfrost

Rotfrost hos rhododendron skjer antagelig først og fremst under utendørs lagring. Generelt er røtter hos busker og trær langt mindre frosttolerante enn de overjordiske plantedelene. Røttene går heller ikke i vinterhvile etter samme mønster som planta for øvrig. Det skal nok likevel mye til for at temperaturen skal synke til kritiske nivåer i rotsonen til busker på friland, men planter i potter kan være utsatt. Etter vinteren 2009/2010, som var svært streng, oppsto det rotskader hos trær i planteskoler som hadde overvintret dem i potter utendørs. I løpet av vinteren 2017 var det også temperaturfall som muligens kan ha forårsaket rotskader ved utendørs lagring uten tilstrekkelig beskyttelse. Rhododendron ser likevel ikke ut til å være spesielt utsatte for rotfrost. I eldre amerikanske studier av en rekke vedplanter (lignoser) tålte rhododendron fra minus 12 ˚C til nærmere minus 18 ˚C i rotsonen. Av alle forsøksplantene var *R. catawbiense, R. carolinianum* og P. J. Mezitt-hybrider blant dem som tålte lavest temperatur.

Ved rotskader kan svak nyvekst av røtter, bladfall og misfarging av bladene pga. mangelfullt vann- og næringsopptak eller plantedød bli resultatet. Misfargingen i figur 11 skyldes muligens rotskader. Jeg har sett lignende misfarging av unge blader på avleggere som er kuttet løs fra morplanten. Kanskje det skyldes utilstrekkelig rotsystem og næringsmangel som konsekvens? Rotproblemer vil som regel gi bladgulning (klorose) på bladene enten det skyldes frostskader, drukning eller andre årsaker.

Sykdom eller vinterskade?

På mange planteslag kan det være vanskelig å bestemme om skader på knopper og greiner er forårsaket av sykdom eller frost. Døde eller delvis døde blomsterknopper kan f. eks skyldes påbegynt blomstring om høsten, for tidlig aktivering av knoppene på ettervinteren eller angrep av soppen «rhododendronknoppdreper» (*Seifertia azaleae*, Fig. 12). Hvis blomsterknopper eller vegetative knopper er døde på våren, mens bladene ellers er uskadde, tyder det på at det har skjedd en avherding og etterfølgende temperaturfall. Det kan skje i ustabile vintre med temperaturfall etter milde perioder. Arter og sorter som raskt responderer på temperaturøkning, vil være mest utsatt for dette, særlig hvis de er trege til å opparbeide ny herdighet når temperaturen synker.

Problemer i etableringsfasen – jordkvalitet

Jordkvalitet er et sammensatt tema. Den svake rotveksten hos rhododendron tatt i betraktning, er det særlig viktig at jorda er porøs og samtidig har god evne til å holde på og lede vann. Det kan virke som det ofte er unødvendig stort fokus på å skaffe plantene sur jord. De fleste steder i Norge er jorda i utgangspunktet temmelig sur, så det er sjelden noe hovedproblem. Men ved design av jord til alle typer plantinger er tilsetningen av organisk materiale en utfordring. Vanlig torv (sphagnum) er næringsfattig. Den er imidlertid «forutsigbar», gir god jordstruktur (i alle fall en tid), bidrar til forsuring og fungerer godt når den tilføres gjødsel. Den brytes dessverre ganske raskt ned, og siden myrer av sphagnumtorv betraktes som viktige for å holde mest mulig CO_2 unna atmosfæren, er det ønskelig å benytte organiske avfallsprodukter i større grad. Balansering av næringstilstanden kan da være en utfordring. Kompost bidrar med næring, men næringsbidraget er avhengig av type kompost og

varierer over tid. Kompost av hageavfall inneholder ganske mye fosfor, men lite nitrogen. Ofte har slik kompost rester av lite omdannet treflis eller bark som ved videre nedbrytning «beslaglegger» nitrogen som har gått over i tilgjengelig form under komposteringsprosessen. Som jorddekke fungerer «umoden» kompost greit, men hvis den blandes inn i jorda som jordforbedring vil den kunne binde nitrogen og føre til mangel. Det kan da bli nødvendig å gi ekstra nitrogengjødsel. Dette gjelder også ved innblanding av dårlig omsatt hestegjødsel med mye strø. Det hender også at det dannes veksthemmende stoffer under komposteringsprosesser. Kompost kan derfor være et litt uforutsigbart produkt, og effekten på veksten er som nevnt avhengig av både type kompost, omsetningsgrad, mengde og måten den brukes på. Selv om kompost har jordforbedrende evne og inneholder mye fosfor, kalium og en rekke andre næringsstoffer, virker den av ovennevnte grunner ikke alltid så positivt på planteveksten som en skulle forvente, i alle fall ikke på kort sikt. Etablering av symbiose med sopp på røttene («mykorrhiza») er avgjørende for god utvikling av mange planteslag, bl.a. skogstrærne vår og ikke minst for rhododendron og andre planter i lyngfamilien. God utvikling av denne symbiosen er antagelig en kritisk faktor for rask etablering og god vekst.

Gjødsling

Jeg har inntrykk av at gjødsling til rhododendron gjøres mer komplisert enn det trenger å være. Selv har jeg alltid brukt helt vanlig flersidig hagegjødsel, klorfattig NPK-gjødsel ved etablering. Den virker svakt forsurende. Den inneholder nitrogen i både ammonium- og nitratform, hvilket er en fordel for de fleste planter. Planter i lyngfamilien kommer ofte fra miljøer hvor nitrogenet oftest finnes i ammoniumform, og det er en vanlig oppfatning at rhododendron foretrekker en større andel av ammonium enn planter som foretrekker mer kalkrik jord. Ved bruk av NPK-gjødsel i kombinasjon med kompost skal en imidlertid være klar over at fosfornivåene blir mye høyere enn nødvendig for disse artene. Gjødsling med nitrogengjødsel i form av ammoniumsulfat er aktuelt, særlig hvis det er behov for å senke pH, men husk at den lett gir skade ved overdosering. Bladrandskader er et vanlig symptom ved for sterk gjødsling (Fig. 13). Kompostert husdyrgjødsel f. eks. kukompost som drysses over rotsonen, vil kunne erstatte gjødsling helt eller delvis, og mindre mengder kan blandes inn i jorda før planting. I eldre plantinger bør etter min mening gjødsling være unødvendig hvis plantene har normal utvikling. I nyetablerte plantinger vil gjødsling ofte være nødvendig både på grunn av begrenset rotsystem (plantene får bare tak i næring fra et lite jordvolum), på grunn av midlertidig N-binding eller ubalansert næringsstatus i jorda. I tillegg tar det antagelig noe tid for en optimal mikroflora å etablere seg i rotsonen slik at symbiosen med jordboende organismer fungerer godt.

Gjødsling påvirker ikke bare planteveksten generelt men kan også påvirke strukturen i plantene. Gjødsling, særlig med nitrogen, kan være et sterkt virkemiddel og som sagt kan det påvirke vekstavslutningen. Hos grasarter har nitrogengjødsling gitt et større topp-/rotforhold (mer skuddvekst på bekostning av rotvekst), og dermed planter som er svakere bl.a. overfor tørke. Jeg vet ikke om det også gjelder for rhododendron, men det er ikke usannsynlig.

Fig. 13 Bladrandskader som kan skyldes overdosering av gjødsel på *R. oreodoxa*. De skadde bladene falt av etter at nye var dannet, og busken har utviklet seg fint.

Tørke og konkurranse

Tørkeproblemer i vekstsesongen er vanlig i nyplantinger. Rhododendron har svært treg rotvekst sammenlignet med mange andre arter. Røttene på et nyplantet tre kan vokse flere desimeter i løpet av en sesong under gode forhold. Hos rhododendron snakker vi om centimeter (se fig. 14). Det er derfor lett å glemme at rotklumpen hos nyplantinger tørker nesten like fort opp som om de fremdeles sto i potta oppå bakken (satt litt på spissen). Det kan være nødvendig å vanne selv om jorda rundt ikke ser tørr ut. Plantene tar ikke opp mer vann enn størrelsen på rotsystemet tilsier, og den opprinnelige potteklumpen kan være ganske tørr selv om jorda rundt er fuktig.

Konkurranse fra eksisterende busker og trær gjør ikke saken bedre. Jeg tror kanskje dette aspektet undervurderes, særlig i «tørt» klima. Nyplantede rhododendron kan få store problemer med å konkurrere med veletablerte planter, også dem med såkalt pålerot til tross for at de i gartnerlitteratur ofte er oppført som gode naboer. De har alltid et omfattende horisontalt rotnett i tillegg til pålerota. På den annen side har jeg erfart overraskende god utvikling av 'Cunningham's White' i tett naboskap med ganske stor koreaedelgran, men da har de vokst

Fig. 14 Rotutvikling hos 'Birgitte'. Ca. 4 uker etter ompotting er det knapt 2 cm nyvekst ut av den opprinnelige potteklumpen. 8. juli 2017

opp sammen. For rhododendron, i likhet med mange andre planteslag, er samspillet med mikrofloraen i jorda viktig for opptak av både vann og næring. Symbiose med sopp, såkalt «mykorrhiza», er viktig særlig på næringsfattig jord. Planterøtter kan skille ut stoffer som stimulerer mikrofloraen, men de kan også skille ut stoffer som hemmer andre planter (allelopati) eller påvirker tilgjengeligheten av næringsstoffer. Røsslyng og einstape er kjent for å kunne hemme naboplanter via allelopati. Samspillet mellom de enkelte planteartene og med, jord, sopp og mikrober er komplisert. Kanskje drar denne 'Cunningham's White'-planten fordeler av stoffer som skilles ut av røttene fra edelgrana via mikrofloraen? Jeg vet ikke. De trives i alle fall overraskende godt sammen.
Kombinasjonen tele og sol kan som nevnt også gi tørkestress. I nyetablert felt uten undervegetasjon og strøfall vil telen gå særlig raskt ned. Dekking av bakken med bar kan forhindre dette.

«Lysskader»
Blader og nåler har ulik toleranse overfor solinnstråling og kan ofte også tilpasse seg til det strålingsnivået de utsettes for. Det er velkjent at planter som har stått i veksthus og vært beskyttet mot potensielt skadelig stråling gradvis må tilvennes forholdene på friland. Plutselige endringer i lysforholdene kan gi skader på planter som har stått ute f.eks. ved hogst (Fig. 15). Hvorvidt slike skader skyldes skadelig effekt av selve strålingen på cellene eller at plantene ikke tåler oppvarmingen den forårsaker, er ikke

Fig. 15 *R. auriculatum* som har stått for lenge i full sol. Planta tok seg seinere fint opp, se fig. 8.

godt å si. Begrepene «lys- og skyggeblad» brukes om barnåler som er utviklet under ulike lysforhold. Grunnen til at de utvikler seg ulikt er at de best mulig skal utnytte lyset de får, samtidig som de unngår skade. Blader og nåler som utvikles i skygge, har en litt annerledes oppbygging for å utnytte lyset best mulig, men er da også mer utsatt for skader ved økt innstråling. Selv om blader og nåler har evne til å tilpasse seg det faktiske strålingsnivået de utsettes for, er de tilpasset ulike naturlige miljøer som gir begrensninger på bruk. Arter som normalt inngår i undervegetasjonen i skog fungerer ikke alltid godt i åpent terreng. De som kjenner rhododendronslekta godt, er veldig klar over dette. Heldigvis er «vanligste» utvalget i handelen temmelig robuste i så måte, og tåler ganske eksponert plassering.
En bieffekt av å plante i skog er at skogen hindrer utstråling, og at telen går seinere ned. På den annen side kan snødekket utebli og føre til dypere tele seinere på vinteren (Fig. 7).

Vinteren 2012–2013
Dette var en usedvanlig snøfattig og samtidig jevnt kald vinter med barfrost, men uten særlig sterk kulde. Denne vinteren ga

Fig. 16 Store bladskader på 'Fantastica' etter vinteren 2012–2013. Legg merke til at 'Flava Lackblatt' til høyre er uskadd. NMBU Ås, 30. mai 2013

oss en påminnelse om at også norske arter, til og med stedegen vegetasjon, kan få store vinterskader. Vanlig einer var særlig utsatt og fikk store skader pga. uttørking av nålene. Betydningen av den genetiske variasjonen var åpenbar. På Vestlandet kunne enkelte steder over halvparten av einerne være døde eller sterkt skadde mens noen var skadefrie. I Universitetsparken i Ås var einer sterkere skadd enn rhododendron. Blant rhododendronene var overraskende få sorter alvorlig skadd, først og fremst 'Schneekrone' og 'Fantastica (Fig. 16), til tross for at de ansees som svært vinterherdige, men heller ikke disse fikk varige skader. Men så var det heller ikke evnen til å tåle spesielt lave temperaturer som ble satt på prøve denne vinteren, det var evnen til å tåle uttørking over tid. Flere av de mest vinterherdige sortene ble faktisk mer skadd en de som betraktes som litt mindre herdige denne vinteren. Som sagt, vinterherdighet er en kompleks sak. Enkelte andre sorter og arter innen eik og agnbøk fikk også store skader denne vinteren, skader som var vanskelige å forklare.

Hva med vinteren 2017–2018?
Vinteren vi nå har vært igjennom, har ikke vært kaldere enn normalt på Østlandet. Enkelte steder i innlandet var det en periode

Fig. 17 Bladskade på 'Mrs. T. H. Lowinsky' etter en lengre periode med kaldt og tørt vær sist vinter. Drøbak, 8. april 2017

med svært lave temperaturer. På Sørøstlandet har det ikke vært veldig lave minimumstemperaturer, men ganske lange perioder med kuldegrader. Det har imidlertid vært kaldere enn normalt i mars. Det har også vært mange dager (i alle fall slik jeg har opplevd det) med kombinasjon av lave temperaturer og vind. Vinteren har vært snørik. En kald periode i desember før snøen kom, førte til noe tele, men den var nok ganske grunn i beplantinger der utstrålingen var redusert. Mange steder har snødekket vært så tykt at det har gitt beskyttelse for lave busker, men enkelte høyere busker som har vært eksponert for tørr, kald luft over snøen kan ha blitt skadd. I min hage er det små bladskader på unge planter av 'Double Dots' og 'Monarch,' men større skader på 'Mrs. T. H. Lowinsky' som var mindre beskyttet (Fig. 17). Skadene begynte å bli synlige allerede i midten av mars. Det er også litt skade på en eldre 'Scintillation'. I midten av mars var det ca. 0,5 m snø her i Drøbak, med stedvis noe tele. Til tross for delvis telefri jord hadde enkelte rhododendron på nordsiden av huset i min hage tydelig innskrumpete skudd i begynnelsen av april p.g.a. manglende vannopptak (Fig. 18). Bladene hadde bare unntaksvis vært «rettet ut» på flere måneder fordi alt over snøen, både stamme, greiner og blad, hadde vært frosset. Først etter en snau uke ut i april ble vannopptaket omsider gjenopprettet og barken på skuddene noenlunde glatt igjen. Forhåpentlig vil vi ikke se store skader etter denne vinteren på Østlandet, men observasjoner fra egen hage tyder på at siste vinter har vært ganske tøff for rhododendron.

Fig. 18 Innskrumpet skudd etter langvarig frost i stamme og greiner, 17. mars 2017. Både blader og bark har seinere reversert til normal tilstand.

Nytt nummer av Årringen

I *Årringen* kan du lese om plantesamlingene i Arboretet og Botanisk hage på Milde og i Musehagen. Bladet har kommet ut siden 1997. Et dobbeltnummer av Årringen 2016 - 2017 er nå kommet ut.

Bladet inneholder også annet generelt stoff om botanikk, dendrologi og hagebruk. I hvert nummer blir det gjerne satt fokus på bestemte planter eller planteslekter.

Årringen 2016 - 2017 inneholder stoff om lønn, tindved og buksbom, om rhododendron-nyheter fra Kina, og om flerårige planter som dør etter blomstring.

Årringen sendes fritt til medlemmene i Arboretets venner.
Årskontingenten er kr 300,-
I løssalg er prisen kr 175,-

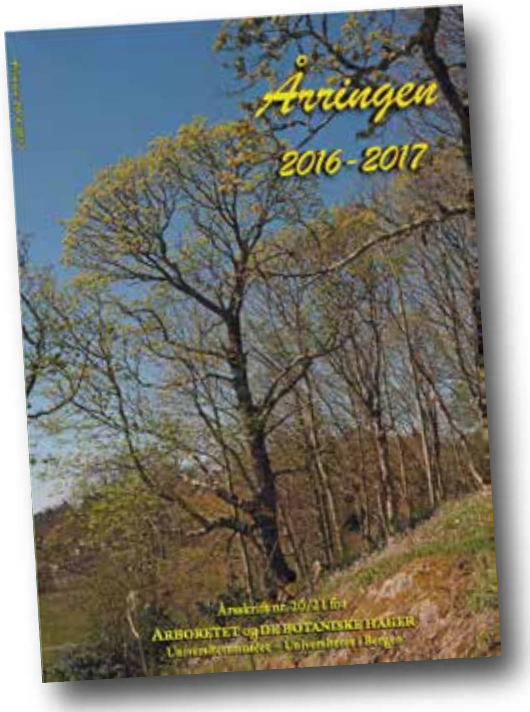

Vil du bli medlem i Arboretets venner?
Kontakt: styret@arboretetsvenner.no
Les mer: www.arboretetsvenner.no

Les mer om **Arboretet og Botanisk hage:** www.uib.no/arboretet og følg oss på Facebook.
Kontakt oss:
post@arboretet.uib.no eller 55 58 72 50

Norges største

Hvor står egentlig Norges største rhododendron?

Tekst: Ole Jonny Larsen

Sissel Hjertø, Ålesund, med en gammel rhododendron på hytte hun har arva etter mora. Den er over 4 m høy, og omkretsen er faktisk over 20 m, målt med lange steg. Men det er nok ikke Norges største. Foto: Ole Jonny Larsen

Jeg møter rett som det er personer som mener at de har Norges største rhododendron i sin hage. Som regel er dette eiere av eldre hager, og selv om de er stolte av kjempeplanten sin, opplever de også at den etter hvert har tatt over litt for mye av hagen og vet ikke helt hva de skal gjøre med den. Som regel kan jeg raskt avkrefte at de har norgesrekord i rhododendron, men samtidig er det åpenbart at det finnes noen virkelige giganter i norske hager. Mange er sikkert planta lenge før krigen og har kanskje snart hundre år på baken. Da sier det seg selv at de begynner å ruve i landskapet.

De plantene som blir kjempestore, må ha klart seg gjennom mange harde vintrer. Derfor er det gjerne gamle klassiske hybrider med rosa eller lilla blomster og med gener fra den svært hardføre *Rhododendron catawbiense* som er blant de største, men på Eiksund på Sunnmøre finnes også en svært stor plante av den langt sjeldnere *Rhododendron calophytum*. Denne har i alle fall stammer som kan aspirere til Norges tykkeste. Noen arter og hybrider er spesielt opprettvoksende, og særlig en frostfølsom art som *Rhododendron arboreum* har ofte en treaktig vekst med en hovedstamme. En slik plante står på Stord og er blitt like høy som huset den står inntil, men jeg kjenner ikke til om den er blitt målt.

En rhododendronplante har i utgangspunktet (som regel) en enkelt stamme fra rota. Denne forgreiner seg imidlertid tidlig

Rhododendron arboreum på Stord. Den sentrale stammen er lett å se øverst oppe. Foto: Håkon Vangsnes

slik at planten etter hvert ser ut som om den har flere stammer fra basis. Gjennom åra faller døde blad ned og blir til jord, og etter 40-50-60 år ser man ikke lenger den opprinnelige stammen, men mange stammer som vokser opp fra et felles punkt under bakken. Det er likevel lett å se at det dreier seg om en enkelt plante.

Noen eldre planter får greiner som henger ned mot bakken eller vokser nesten vannrett ut fra rota. Disse vil med tida slå rot, og da dannes det til slutt et kratt som både er ugjennomtrengelig og hvor det er umulig å vurdere hvor den ene planten slutter og den neste begynner.

En som hevda å vite om Norges største rhododendron i en nabokommune til Ålesund, viste meg et bilde av en kolossal plante. Den var riktig nok ikke så høy, knappe tre meter, men omkretsen var formidabel! Jeg dro til stedet for å beskue den, og jeg ble meget imponert. En rask skrittrunde ga et anslag på over 40 meters omkrets. Det viste seg imidlertid ved nærmere øyesyn at det ikke var én plante, men tre som en gang var blitt planta i en trekantformasjon. Men tida har de altså grodd sammen slik at de utenfra ser ut som en. For å se det måtte jeg gå «inn» i planten. Utenfra var det umulig å avsløre. Her er altså en feilkilde som en må ta hensyn til når en skal vurdere store rhododendronplanter.

Den kolossale «rhododendronplanten» i Langevåg utenfor Ålesund viste seg å være tre planter og ikke én. Om en studerer bildet, ser en det ganske lett. Foto: Ole Jonny Larsen

Men hvor stor er egentlig Norges aller største rhododendron? Og hvor står den?
Her oppfordrer jeg nå medlemmene i DnR til å komme med bud! Kanskje kan vi kåre en vinner til slutt, men fram til det kan mange få vist fram sine kandidater i Lapprosen.

Jeg foreslår at det konkurreres i tre klasser:

1) Norges høyeste rhododendron
2) Norges videste rhododendron
3) Norges tykkeste rhododendronstamme

For å måle høyden må en være kreativ. En kan for eksempel sette ei stang midt i planten og så merke av høyden på stanga. Da er det lett å måle høyden etter at en har tatt den ut igjen.

Peder Skotner med stammene til en svært stor *R. calophytum* på Sunnmøre. Kan den ha Norges tykkeste stamme? Foto: Ole Jonny Larsen

Omkretsen måler en langs bakken der greinene slutter. Her bør en bruke et målebånd og ikke bare anslå omtrentlig med antall skritt.

Når det gjelder tykke stammer/greiner får en bruke skjønn, nettopp fordi gamle planter ser flerstamma ut. En velger den tykkeste stammen og måler litt opp fra bakken til nærmeste centimeter.

Og så må en selvsagt ta bilder. Det er alltid fint å ha mennesker med som målestokk. Opplysninger om voksested og eier bør være med, og om en greier å finne ut noe om planteår, er det selvsagt ekstra interessant.

Jeg håper mange vil sende inn bilder av store rhododendronplanter! På den måten kan vi få vist bilder fra mange hager rundt i landet, og til slutt kanskje vi endelig kan få vite hvem som har norgesrekordene i rhododendron.

På siden

ved Lin Scholten Didriksen
Foto: Roy Scholten om ikke annet nevnt

Noen trær og planter som trives sammen med rhododendron

Våren kommer sent mange steder i Norge i år, men når den endelig er her, kribler det etter å sette i gang hagearbeidet igjen. Noe arbeid kan du gjøre tidlig, som å rydde opp etter vinteren og gjøre klart for det nye livet.
En av de viktigste forutsetninger for at plantene dine skal kunne trives godt, er at de får godt tilpasset og næringsrik jord. Det er vel verd å investere penger på å unngå den billigste jorden til salgs, med mindre du selv er flink til å blande inn de næringsstoffer som de ulike plantene trives best med. Vekstplassen med mengde sol/skygge er også viktig, likeså riktig mengde med vanntilgang.

Rhododendron er en plante som trives best i sur jord og fuktig halvskygge. Denne jorden er ofte mørk og har et høyt innhold av humus, et organisk materiale som dannes av råtnende plantedeler. Torvstrø inneholder mye humus. For at jorden skal betegnes som sur, må den ha en pH-verdi under 7. Verdier over pH 7 regnes som basiske. Sur jord vil ofte ha et underskudd på fosfor og et overskudd på mangan og aluminium.
I noen områder av Norge er jorden naturlig sur, mens andre er dekket av leir- og kalkholdig jord. Bor du i slike områder, må du nok bruke en del ressurser for å oppnå egnet surhetsgrad i jorden, eller du kan velge å satse på planter som trives bedre under basiske forhold.

Magnoliaer, hjertetrær og lønn
Det er mange vakre trær som trives under sure forhold. I forrige nummer skrev jeg om flere flotte magnoliaer, som er gode følgetrær for rhododendroner. Et annet nydelig tre som trives i sur jord, er hjertetreet (*Cercidiphyllum japonicum*). Dette kommer i opprett eller hengende form (pendulum). Selv er jeg særlig begeistret for den hengende utgaven, som også er noe lavere. Hjertetrærne har tre distinkte sesonger. Den blomstrer med ubetydelige blomster på bar kvist tidlig på våren, men får en særegen lys grønn bladfarge med antydning av rødt til bronse ved sesongstart. Så følger de vakre hjerteformede bladene i rent grønt hele sommeren, mens om høsten renner trærne over i høstfarger med gult/ oransje/ rødt. Høstfargene blir sterkest om jorden er sur. (se fig. 2)
Jeg vil også nevne lønn (*Acer*), som kommer i et utall varianter, størrelser og fargespill fra det lyseste grønne til dypt rødt som hos japanlønnen (*Acer japonicum*). Har du ikke prøvd deg på *Acer* ennå, så sier jeg bare «løp og kjøp». De er så utrolig vakre, og mange av dem tåler godt beskjæring. (Se fig. 4)

Ved ny- eller omplanting av rhododendron
De fleste typer nåletrær vil også være perfekte i samspill med rhododendron. Selv kutter jeg alltid opp noen grener med nåler på – helst fra et edelgrantre eller annet nåletre, som jeg legger i bunn av hullet før planting. Dette gir både en jordforbedring, men også bedret drenering for den nyplantede eller omplantede rhododendronen. Dette har jeg har lært av Jan Valle, som er en mester på dyrking av og har solid kjennskap til rhododendron. (Jeg bruker også jord egnet spesielt for rhododendron ved planting, men du skal kunne blande den til selv.)
Rhododendron er i utgangspunktet lett å plante om pga. sine korte røtter. De vokser ikke så dypt, men kan bre seg ut. Får de for mye skader under omplanting, kan det føre til sykdom som sopp og råtedannelse i rotsystemet. En tommelfingerregel er å grave like bredt som kronen på rhododendronen er vid. Jeg planter ganske ofte om, for å forsøke å gi plantene bedre forhold om de ikke trives godt nok, eller å oppnå noe jeg synes er en vakrere samplanting. I de fleste tilfeller lykkes det, men noen kjære rhododendroner har nok gått tapt. Husk på det vide rotsystemet når du samplanter. Man planter helst ved og ikke direkte under en rhododendron.

Stauder for sur jord
Det finnes mange stauder som trives i sur jord. De fleste har sitt opphav i skogslignende omgivelser. Anemoner er en slik plante. Hvitveis vokser naturlig mange steder i landet vårt, men disse er ikke så lette å få til å trives i en vanlig hage. En annen anemone er *Anemone blanda* en vakker lav vårblomst i flere farger. Disse gir et flott ekstra fargedryss, og er morsomme å plante sammen med f.eks. tulipaner. Det gir spennende fargekontraster og høydeforskjeller som utfyller hverandre. Den mye høyere høstanemonen og ormedrue (*Cimicifuga*) er gode for en senere blomstring. (Se fig. 1, 3, og 5)
En plante som har en utrolig styrke og mange ulike og pene bladfarger og fasonger er *Hosta* (bladlilje). Denne planten dyrkes primært for sine vakre blader. Den er ingen ensidig surjordsplante, men trives i humusrik jord på skyggefulle steder, som under trær og busker. Den liker også å ha det fuktig i vekstsesongen, men husk at selv om en plante liker fukt, trenger den likevel god drenering. Få planter tåler å stå lenge med vann rundt røttene. Da råtner de. Det er vel den ene planten som jeg har erfart, kan tåle litt salt (fra salting av vei eller sjøskvett). Det største minuset er nok at brunsneglen setter stor pris på de flotte bladene.

Julerose (*Helleborus*) er en annen god plante i en surjordshage. Den finnes i mange flotte varianter og synes å trives best om bladene klippes bort etter at de har visnet / før vekstsesongen starter.

Til slutt vil jeg trekke fram valmuesøster (*Meconopsis*). Den er så sjelden vakker at den fortjener en egen artikkel. Vi lærte tidlig at den var vanskelig å få til i norske hager, men etter mange års erfaring med mange ulike sorter, må jeg si meg uenig i det.

Fig. 1 Høstanemone

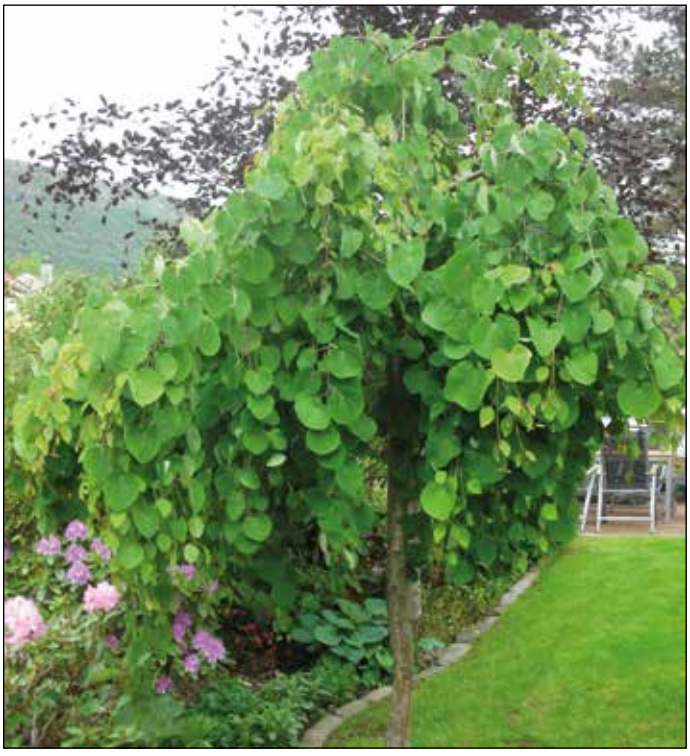

Fig. 2 Hengende hjertetre og *Hosta*

Anbefaling av oppslagsverk

Dette er bare et fåtall av de stauder som trives i samplanting med rhododendron. Jeg har hentet informasjonen fra Jane Schul sin bok: *Hvilken plante hvor – planteguide for hagen*, utgitt i revidert utgave 2010 av Cappelen Damm. Dette er et oppslagsverk som kan anbefales for alle hageglade som ønsker informasjon om hvordan de kan lykkes best mulig med mange av sine planter.

Fig. 3 *Anemone blanda*

Fig. 4 Ung limegrønn lønn

Fig. 5 *Anemone nemorosa* 'Robinsoniana' er en utvalgt hvitveissort med store, lyst lavendelblå blomster. Den vokser godt og har funnet seg vel til rette i mange hager. Foto: Tor Jan Ropeid

Rhododendronsikade

og knoppdreper – radarpar på fremmarsj i Norge

Anders Endrestøl, Norsk institutt for naturforskning, anders.endrestol@nina.no

Fig. 1 «Knoppdreper» *Seifertia azaleae* er en sopp som infiserer og dreper først og fremst knopper på *Rhodoendron*. Knoppene blir brune og mumifisert, før det senere blir et «håraktig» lag, av små svarte konidier på knoppene. Slike infiserte knopper kan sitter på planten i opp til fem år. Foto: A. Endrestøl

Nylig ble rhododendronsikade *Graphocephala fennahi* påvist i Norge. Fra tidligere (2005) var soppen «knoppdreper» *Seifertia azaleae* kjent fra Østfold og Akershus. Dette er to skadeorganismer på *Rhododendron* som har spredt seg fra det amerikanske kontinentet til De britiske øyer og videre gjennom hele Europa. Hver for seg gjør de ikke veldig stor skade. Trolig blir det verre der disse to møtes.

Det finnes i dag en rekke skadeorganismer på *Rhododendron* i Norge. Av skadedyr er kanskje nettegen *Stephanitis oberti* mest kjent (Toppe & Hofsvang 2009), og av sopp kan man nevne alperoserust *Chrysomyxa ledi* var. *rhododendri* og meldugg *Erysiphe azaleae*. Sistnevnte ble registrert i Norge først i 1993, men har siden spredt seg i landet, muligens som følge av planteimport (Larsen 2000, Talgø mfl. 2008). Det samme gjelder soppen greindreper *Phytophthora ramorum*, som jevnlig har vært omtalt i Lapprosen. Denne er ekstra skummel fordi den også kan gå over på andre arter i Norge (blant annet eik og blåbær), noe som har medført strenge restriksjoner på import av *Rhododendron* til Norge (Herrero & Toppe 2010). Dessverre står det flere skadeorganismer «og banker på døra vår». Blant annet har den ovennevnte nettegen to slektninger som vi kan forvente i Norge, både *Stephanitis rhododrendri* og *S. takeyai* angriper *Rhododendron*, men er enn så lenge ikke påvist i Norge (men i Sverige). *Phytophthora ramorum* har også en skummel slektning som muligens kan komme vår vei i fremtiden (*Phytophthora kernoviae*). Denne artikkelen omhandler to andre skadeorganismer på *Rhododendron* som nylig er påvist i Norge.

«Knoppdreper»

Soppen *Seifertia azaleae*, her kalt «knoppdreper», ble beskrevet fra New York i 1873 (Fig. 1). I 1926 ble den først påvist i Storbritannia. Den er siden 1970-tallet påvist i en rekke europeiske land, og finnes nå så godt som over hele kontinentet. Den ble først rapportert fra Norge (Akershus og Østfold) i 2005 (Talgø & Stensvand 2005), men den har sannsynligvis vært i landet en tid før dette også. Etter 2005 har det kun vært anekdotiske observasjoner av denne arten i Norge. Etter undersøkelser i 2017 viser det seg at den nå trolig er utbredt langs hele kysten fra Østfold til Hordaland (Fig. 3).

Rhododendronsikade

Høsten 2017 dukket også rhododendronsikaden *Graphocephala fennahi* for første gang opp i Norge (Fig. 2). Den kan også ha vært her i landet noen få år før dette, men neppe lenge siden den er såpass iøynefallende og dermed forholdsvis lett å oppdage. Dette er en vakker plantesuger, og i likhet med soppen har den amerikansk opprinnelse. Artens naturlig utbredelsesområde er i de østlige amerikanske statene Georgia, Carolina og Virginia. Arten ble for første gang påvist i Europa i Storbritannia på 1920-tallet. Først på 1970-tallet dukket den opp på kontinentet, og har sakte men sikkert spredt seg gjennom hele Europa. Den dukket først opp i Skandinavia på slutten av 1980-tallet (Danmark) og i 2008 i Sverige. Først i 2017 ble den altså påvist

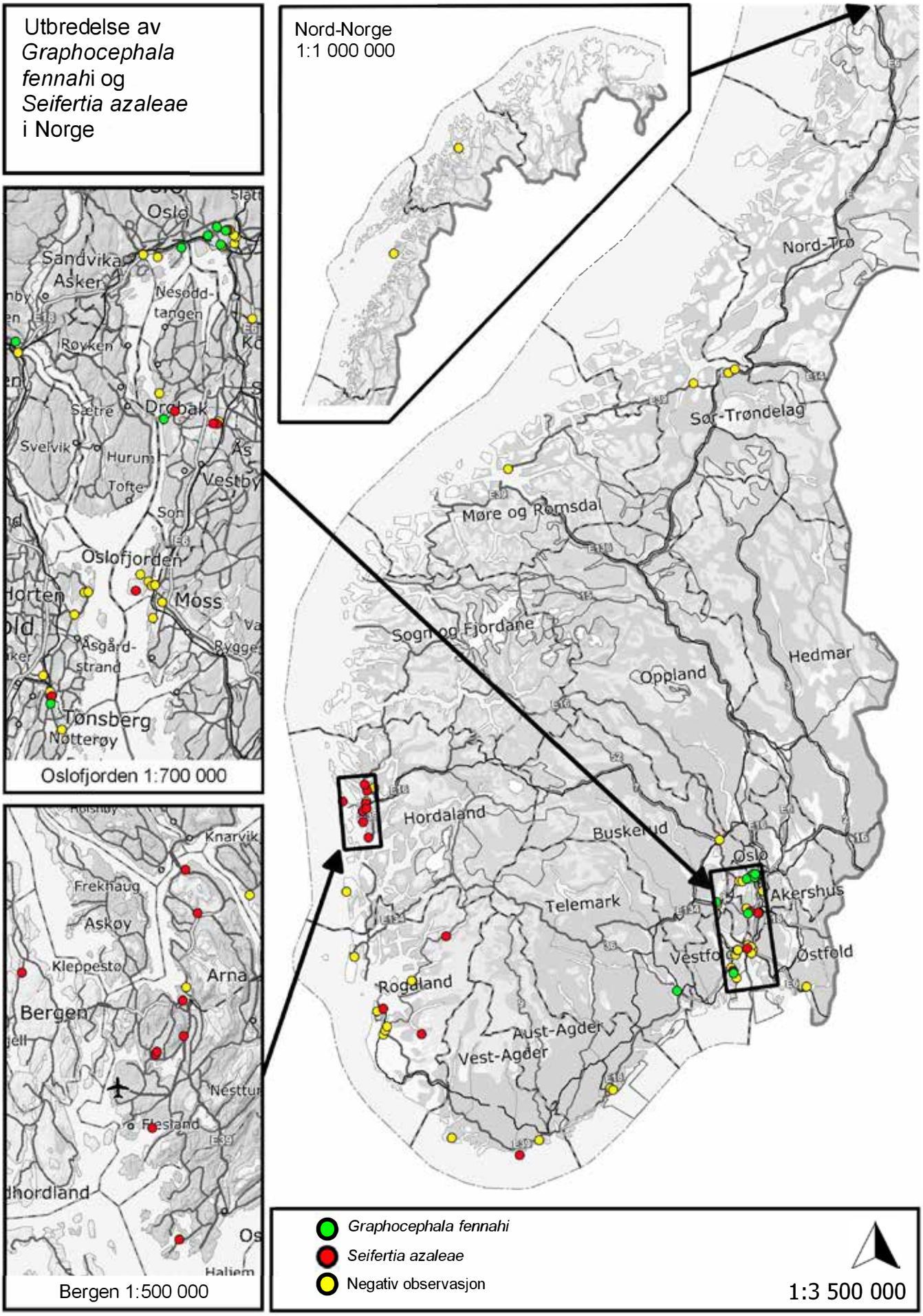

Fig. 3 Utbredelsen av «knoppdreper» *Seifertia azaleae* og rhododendronsikade *Graphocephala fennahi* i Norge til og med 2017. Kartet inkluderer også enkelte negative observasjoner – undersøkte planter hvor hverken soppen eller sikaden er funnet. Kilde: Endrestøl (2017)

Fig. 2 Rhododendronsikaden *Graphocephala fennahi* er en vakker sikade tegnet i grønt, rødt og gult, med et svart bånd over øynene. Den er 0,8–0,9 mm lang, og sitter oftest på oversiden av rhododendronblader, hvor den suger plantesaft. Foto: A. Endrestøl

i Norge. Den er så langt kun dokumentert fra Akershus, Buskerud, Vestfold og Telemark (Fig. 3).

Radarpar

Spredningsforløpet for disse to artene har altså vært påfallende likt, og det kan nesten virke som de følger hverandre. Ser man veldig generelt på det, kan det se ut som om soppen dukker opp i ulike europeiske land få år etter at sikaden er funnet der (her er blant annet Norge et unntak). Begge disse artene har en viss mulighet til å spre seg til nærliggende rhododendronplanter selv, men trolig er spredningen først og fremst knyttet til handel med *Rhododendron*. Dette gjør at spredningsmønsteret naturlig nok kan virke litt «tilfeldig».

Skader på *Rhododendron*

Soppen er det vi kaller nekrofil, og den dreper blomsterknopper som er infisert. Soppen trenger inn i knoppene, stenger av nærings- og vannforsyningen, og knoppen blir brun og dør (mumifisert). Senere vil soppen danne et «håraktig», svart lag av mange små knappenål-lignende konidier (Fig. 1). En slik knopp med konidier kan sitte på planten opp mot fem år. I Norge er det så langt rapportert om begrenset og spredt angrep på enkelte planter (kanskje kan opp mot 10 % av blomsterknoppene være angrepet), mens enkelte utenlandske kilder rapporterer opp mot 90 % knoppdød (se Endrestøl 2017).

Merkelig nok ser det ikke ut til at det er så mange direkte skader fra rhododendronsikaden. Selv om noen planter kan ha tusenvis av individer som suger plantesaft, har det i liten grad vært rapportert om synlige skader (Fig. 4). Samtidig legger disse sikadene egg under de ytterste bladene på blomsterknoppene (Fig. 5). I Norge er det rapportert om 7–39 egg pr. blomsterknopp (Endrestøl 2017), men heller ikke dette er observert å påvirke blomstringen i større grad. Eggene legges på høsten, og de overvintrer i knoppene. Sikadene klekker tidlig om våren til små grønne nymfer som gjerne lever på undersiden av bladene. På

Fig. 4. På tross av at tettheten av rhododendronsikaden kan bli nokså høy (her omkring 25 individer), er det enn så lenge ikke rapportert om direkte synlige skader på plantene. Som bildet viser foretrekker de voksne individene å suge plantesaft fra bladenes midtnerve. Foto: A. Endrestøl

Figur 5. Rhododendronsikaden legger sine egg under de ytterste bladene på blomsterknoppene. Disse er gule og pæreformede, og gjerne plassert i vifteformede ansamlinger. Man kan enkelt undersøke et lite utvalg blomsterknopper på egne planter ved å fjerne de ytterste bladene på knoppene og dermed få en indikasjon på om man har sikaden til stede. Eggene sitter på knoppene gjennom hele vintersesongen. Foto: A. Staveløkk (NINA)

Fig. 6 På rhododendronplanter hvor man har både sikaden og soppen, vil sikaden bidra til at antall angrepne knopper øker fordi de sprer sporene, spesielt gjennom egglegging. På bildet ser man fem infiserte knopper og to sikader i parring øverst til høyre. Foto: A. Endrestøl

seinsommeren er utviklingen av nymfene ferdig, og de blir til voksne individer. Sammenlignet med andre norske sikader, er denne arten stor (opp mot 1 cm), vakker og iøynefallende, og de voksne individene vil stort sett finnes på oversiden av bladene der de suger plantesaft gjennom bladenes midtnerve (Fig. 4).

To blir mer enn dobbelt så mye?

I Norge er soppen og sikaden kun funnet sammen på én lokalitet så langt, nemlig på Bragernes kirkegård i Drammen (Fig. 6). I tillegg til å ha den største kjente populasjonen av sikaden i Norge, var det der også påfallende mer knoppdød.

Disse to artene har en viss sameksistens, noe som spredningsmønsteret i Europa nevnt over også antyder. Det har fått forskere fra 1950-tallet og utover til å studere hvorvidt sikaden kan spre denne soppen. Faktum er at man lenge har kommet til ulike resultater, men det er nå overveiende sannsynlig at sikaden sprer og overfører soppen til blomsterknopper på rhododendron i forbindelse med egglegging spesielt. Dette er derimot ikke noe sikaden har en fordel av, siden knopper hvor sikaden legger sine egg og samtidig overfører soppen til, vil dø, noe som også dreper eggene. Det betyr videre at der disse to artene finnes sammen, vil trolig angrepene av i alle fall soppen være høyere.

Enkelte sorter/hybrider mer utsatt?

Det er også gjort noen studier på om enkelte arter eller hybrider er mer utsatt for angrep av disse artene enn andre. Men, som leserne av Lapprosen vet, er *Rhododendron* en meget kompleks planteslekt med massevis av arter og hybrider. Mange av hybridene har dessuten et ukjent opphav, og slike studier blir derfor vanskelige. En røff sammenstilling av alle rapporterte funn fra litteraturen globalt tilsier at 60 % av alle rapporterte funn av disse to artene er fra hybrider av *R. catawbiense*, *R. ponticum* eller *R. arboreum* (Endrestøl 2017). Enkelte hybrider er sågar funnet å være resistente mot soppen (blant annet 21 tyske hybrider listet opp i Westhoff 2007).

Bekjempelse

Sikaden alene er så langt ikke dokumentert å gi noen skader på *Rhododendron*, og man trenger derfor ikke fokusere på å bekjempe denne. Soppen derimot bør man forsøke å bli kvitt. Alle brune knopper bør knipes av godt inne på stilken og destrueres. Hiver man dem i komposten eller «over gjerdet» kan man fortsatt risikere spredning. Knopper hvor soppen er fruktifisert (hårete), bør man være spesielt obs på, og få fjernet umiddelbart. Har man først fått et angrep, må man regne med å følge dette opp over mange år. Er planten kraftig angrepet, vil en siste utvei være kjemisk bekjempelse eller å fjerne og destruere hele planten.

Har du disse artene på dine planter?

Begge disse artene er lette å oppdage basert på bildene gitt i denne artikkelen. Sikaden kan forekomme i lave antall, og da kan det hjelpe å ruske litt lett i greinene på seinsommeren for å se om noe flyr opp (de vil da gjerne lande et annet sted på planten).

Som dere ser av kartet, er det fortsatt mange deler av landet som ikke er undersøkt, og begge artene vil nok fortsette å spre seg i fremtiden. Hvis noen av dere ser en eller begge av disse artene, vil jeg derfor gjerne få beskjed om det, slik at vi kan få dokumentert den videre spredningen og skadeomfanget. Om dere i tillegg kan notere hvilken art eller hybrid av *Rhododendron* det er snakk om, vil det også være viktig.

Det norske utbredelseskartet er utarbeidet med god hjelp fra medlemmene i Den norske Rhododendronforening. Mange har rapportert inn både positive og negative observasjoner av disse artene etter at det ble sendt rundt et informasjonsskriv til foreningens medlemmer på e-post høsten 2017. Takk til alle som bidro!

Litteratur

Endrestøl, A. 2017. *Graphocephala fennahi* Young, 1977 (Hemiptera, Cicadellidae) and *Seifertia azaleae* (Peck) Partr. & Morgan-Jones (Ascomycota, Dothideomycetes) in Norway. *Norwegian Journal of Entomology* 64: 112–129.

Herrero, M-L & Toppe, B. 2010. *Phytophthora ramorum* i Norge. Bioforsk FOKUS 5 (2): 72–73.

Larsen, O. J. 2000. Melduggalarm!!! Lapprosen 1 (2000): 12–13.

Talgø, V. & Stensvand, A. 2005. Knopp- og skotvisning på rododendron. *Gartneryrket* 103 (7): 19.

Talgø, V., Herrero, M-L., Toppe, B., Gjærum, H.B., Sundheim, L. & Stensvand, A. 2008. Mjøldogg på buskar og tre i norske grøntanlegg. Bioforsk Tema 3 (1): 13 s.

Toppe, B. & Hofsvang, T. 2009. Lyngtege. Lapprosen 12 (2): 22.

Westhoff, J. 2007. Knospensterben an *Rhododendron* - Gibt es resistente Sorten? *Deutsche Baumschule* 59 (4): 29–31.

Hvordan min kone ble angrepet av rhodoviruset

– samt en kort presentasjon av noen rhododendron med kvinnenavn

Tekst og foto: Tor Jan Ropeid

'Karin'

Det skjedde noe litt uventet i ekteskapet vårt for noen år siden. Jeg hadde vennet meg til at min kone bare betraktet mitt hagearbeid og min interesse for planter med moderat interesse. Når jeg prøvde å henlede hennes oppmerksomhet på det jeg oppfattet som en vakker eller spennende plante, ble jeg ofte møtt med et skuldertrekk som ikke akkurat signaliserte en overstrømmende entusiasme. For ca. ti år siden kunne jeg imidlertid registrere en gryende endring i hennes forhold til hagens vekster. Hun begynte å se på rhododendron med nye øyne og oppdaget at her åpnet det seg nye muligheter for den som er opptatt av form og farge. Den avgjørende hendelsen var antakelig at jeg klarte å frakte med meg hjem en velvoksen rhododendron fra Arboretets Venners årlige plantesalg. Det dreide seg om et over meterhøyt eksemplar av sorten 'Karin'. Kanskje hun følte seg smigret over at ektefellen hadde tatt seg bryet med å kjøpe en rhododendron som hadde samme døpenavn som henne? Så nå har jeg Karin i to versjoner i hjemmet – og er ikke lenger alene om rhododendroninteressen. Helt av egen fri vilje ble Karin også medlem av Den norske Rhododendronforening og må nok anses for å være smittet av rhodoviruset. For meg har hennes tilstand åpenbare fordeler. Jeg trenger ikke å skjule at det brukes penger på innkjøp av nye rhododendron. Det er nå tvert imot blitt slik at hun selv tar initiativet til å oppsøke distriktets hagesentre. Dårlig vær er ingen hindring når hun i sin jakt på nye rhododendron støvsuger hagesentrene. Og meldinger som at det er 50 % rabatt på hele rhododendronutvalget, får henne til å himle oppglødd med øynene og kaste seg i bilen for ikke å glipp av godbitene.

Denne korte beskrivelsen av forandringen som har funnet sted i hennes forhold til rhododendron, kan forlede leserne til å tro at alt er fryd og gammen. Det er ikke helt tilfelle. Selv har jeg hatt en tendens til å plante nye rhodoer der jeg har funnet en ledig plass. Karin er opptatt av form og farge og vil helst at plantene skal harmonere med hverandre. Dette har medført til dels omfattende flytteaksjoner, og det er ikke få ganske store rhododendron som er blitt transporter til nye voksested i hagen. Karin er også mindre tålmodig enn meg. Hun vil helst at plantene skal komme raskt i blomst, og interessen for en plante daler når hun hører at det kanskje kan gå ti år før den første blomsten viser seg. Hun er heller ikke spesielt opptatt av marginale forskjeller mellom arter og lytter med hoderystende desinteresse til dem som ekvilibristisk sjonglerer med vitenskapelige plantenavn. Så har vi da begge våre særinteresser og lever godt med det. Dessuten tror jeg hun er glad for at familiens penger brukes på rhododendron – og ikke på et utagerende liv med kvinner, vin og sang. Diverse rhodoer med kvinnenavn er det likevel blitt plass til uten at dette oppfattes som ekteskapelig troløshet. Noen av disse presenteres her.

'Karin' må selvsagt nevnes først. Hun er en *williamsianum*-hybrid som nå har nådd en høyde på ca. to meter og er et vakkert syn når hun nærmest er helt dekket av vakkert rosafargete blomsterstander. Blomstene er forholdsvis flate med en kruset kant. Blomstringen starter vanligvis tidlig i mai, og det har en gang eller to hendt at blomstene er blitt offer for en sen vårfrost.

'Linda' er også en *williamsianum*-hybrid og kan på mange måter betraktes som 'Karins' søster, men blomstene er i en noe mørkere nyanse av rosa. Begge disse hybridene har den ulempen at bladene lett får svarte flekker, men det glemmer man lett når blomstringen er på topp.

'Madleen' er en av Hans Hachmanns mange hybrider. Mitt eksemplar er litt strantete i veksten, noe som nok skyldes at det har stått inneklemt mellom andre busker før det ble flyttet til et mer gunstig voksested. Blomsten gir et pastellaktig og merfarget inntrykk – blomsterbladenes bakside er sart rosa, innsiden av blomsten er hvit med et lett innslag av rosa og med gule ganeflekker.

'Marietta' er en av Hachmanns *yakushimanum*-hybrider. Mitt eksemplar er nå ca. halvannen meter, noe som viser at disse hybridene nok blir høyere enn det man tidligere antok. Blomstene er blekt kremgule og forholdsvis små. Med sine mørkegrønne og ikke altfor store blad er planten også en vakker bladplante.

'Nicoletta' er en *yakushimanum*-hybrid, som også stammer fra Hachmanns planteskole. Foreløpig har den en tettvokst karakter og får store rosa blomster med en tydelig mørk ganeflekk.

'Carmen' er en velkjent lavtvoksende sort med dypt mørkrøde klokkeformete blomster. Ildfulle skjønnheter er ikke lette å tilfredsstille, og ikke alle har udelt positive erfaringer med 'Carmen'. Sorten vokser sakte, og i et godt drenert steinbed kan den bli gammel og beholde sin skjønnhet gjennom mange år. Dette kommer svært godt til syne i min nabos hage. Den planten som er avbildet her, har nå nådd alder på ca. 45 år og imponerer fortsatt med sin blomsterrikdom og tette vekst.

'Madam Felle' er en humlehybrid som i sin tid fikk sitt navn etter å ha blitt døpt i øl. Dette var ikke unaturlig siden madammen var en legendarisk bergensk kneipevertinne som «hadde øl å selle». Som rhododendron fremstår hun som blomsterrik, men med en vekstform som av og til kan bli strantete.

'Linda'

'Madleen'

'Marietta'

'Nicoletta'

'Carmen'

'Madam Felle'

Mannen og planten

Frank Kingdon-Ward og *Rhododendron wardii*

Tekst og foto: Ole Jonny Larsen

R. wardii

Kingdon-Ward (1885–1958) er kanskje den mest aktive av plantejegerne gjennom alle tider. Han drev omtrent ikke med annet enn å reise rundt i Asia og samle inn planter, og når han hadde ledige stunder, skrev han bøker om turene sine. Fra han reiste ut første gang i 1907 til han døde i London i 1958, var han bare hjemme i korte perioder. I nesten 50 år reiste han rundt i Kina, Tibet, Assam og Burma og samlet planter. I alt 22 ekspedisjoner ble det til slutt, oftest alene.

Egentlig dro han til Kina for å være lærer for engelske barn i Shanghai, men jobben kjedet han, og da han fikk tilbud om å delta på en engelsk zoologisk ekspedisjon, brøt han umiddelbart kontrakten med skolen og ble med. Han hadde tidlig lest mye om kjente oppdagelsesreisende, og det var det han egentlig drømte om å bli. At han skulle ende opp som en av de store plantesamlerne i historia, hadde han nok ikke trodd selv en gang. Men ved en tilfeldighet ble han en dag spurt om å ta over jobben som fast innsamler i Kina for det store engelske plantefirmaet Bees i Chester, og det selv om han ikke hadde særlig kunnskap om planter! Men han slo straks til, og dermed begynte han på det som skulle gjøre han til en av de største blant botanisk interesserte personer. Han har riktig nok selv sørga for at navnet hans er ettertrykkelig knytta opp mot et stort antall planter på en måte som ikke kan viskes ut. Mer om det lenger nede.

Fortellingen om plantesamleren Kingdon-Ward kunne ha sluttet allerede ved den første ekspedisjonen i 1911. Ved et uhell kom han bort fra laget og gikk seg vill i bambusskogene ved Mekongfloden. Han vandret rundt i dagevis, iskald og uten mat. Han var sikker på at det hele var slutt. I et forsøk på å stille sulten spiste han rododendronblomster med nektar i bunnen. Disse er giftige for mennesker, og det ga han forferdelige magesmerter. Med det eneste skuddet han hadde i haglgeværet skjøt han en liten fink som han nærmest spiste med fjær og nebb. Heldigvis for Kingdon-Ward og den botaniske verden for øvrig ble han funnet i absolutt siste liten. Det var for øvrig på denne turen han første gang så blå valmuer, men akkurat denne gangen var det ikke planter som opptok han mest.

Og det skulle ikke bli siste gang Kingdon-Ward møtte harde strabaser på sine utflukter. Slik han praktiserte plantejakten, var det snarere regel enn unntak. Det kunne regne ukevis i strekk slik at alt utstyr var gjennomvått og han ble liggende med feber. På en ekspedisjon ble han selv og hunden hans sterkt angrepet av igler som sugde seg fast overalt hvor de fant naken hud. Hunden hadde igler i munnen, i øynene og mellom klørne. På Kingdon-Ward satte iglene seg særlig på leggene, og sårene etter dem plaget han resten av livet. De lokale innbyggerne var nysgjerrige og ganske innpåslitne, og iblant hadde teltet besøk av ubudne gjester, og verdifullt utstyr forsvant når han var ute i felten.

Det kan være vanskelig å forstå, men Kingdon-Ward rakk faktisk å gifte seg på sine korte besøk hjemme i England, og kona Florinda holdt ut noen år selv om han knapt var hjemme hos henne og de to døtrene. Men etter 14 år var det nok, og hun skilte seg fra Frank og oppdro de to døtrene alene. De så svært lite til faren sin og var bitre for det hele livet. Langt senere, da han var 62 år, gifta han seg med den 26 år gamle Jean Macklin. Det ekteskapet varte til han døde i 1958. I stedet for å sitte hjemme i England, ble Jean med han på ekspedisjonene i Asia. Kanskje det gikk så bra fordi hun var med på hans premisser? Han var utvilsomt en selvsentrert mann med et voldsomt fokus på egne interesser, men så lenge kona tilpassa seg hans liv, fungerte det altså. I *Lapprosen* 2–2015 kan du lese den spennende historien om hvordan hans andre kone senere kom til Norge og ble Jean Rasmussen

Frank Kingdon-Ward var også en klassisk engelsk kolonialist. Som flere av sine kolleger tok han med sine engelske vaner ut i felten. Five-o-clock tea skulle serveres på minuttet og drikkes med sprikende lillefinger. Han hadde heller ikke høye tanker om de innfødte i landene han reiste i. En gang skal han ha sagt om Darufolket i Ajungdalen: «Ingen vil gråte om de alle er døde i morgen – det er tross alt *rhododendron og ikke daruer Ajungdalen er berømt for*.»

Og rhododendron ble da også en sentral del av livet for Frank Kingdon-Ward. Han beskrev og introduserte et stort antall nye arter. Mest kjent er han riktignok for å ha funnet den blå valmuesøsteren, *Meconopsis betonicifolia,* men i vår sammenheng er rhododendronartene av størst interesse. Datidens plantejegere hadde få motforestillinger mot å kalle opp planter etter seg selv, og Kingdon-Ward var ikke noe unntak. Svært mange planter har artsnavnet *wardii*. *Primula wardii, Sorbus wardii*, *Lilium wardii* og *Rosa wardii* er bare noen få av dem.

For leserne av *Lapprosen* er det likevel *Rhododendron wardii* som har mest interesse. Den vokser i det nordvestlige Kina og i Tibet. Det er den mest kjente av de gulblomstrende rhododendronartene selv om det også kan finnes planter med hvite blomster. *R. wardii* ble fort populær da den ble introdusert fordi fargen var uvanlig, og den har vært mye brukt i hybridiseringsarbeid, for eksempel i den kjente *Rhododendron* 'Goldkrone'. Noen former av arten har en rød flekk i bunnen av blomsten, andre er ensfarga gule. *R. wardii* er relativt hardfør og kan dyrkes over store deler av landet vårt. Den er i nær slekt med *R. campylocarpum* som også har gule blomster og med *R. souliei*. *R. wardii* blir etter hvert en ganske stor busk der den trives, og den blomstrer vanligvis ganske rikt. Arten er rett og slett en klassiker som bør være med i enhver ordentlig rhododendronsamling.

R. wardii i naturen i Yunnan i Kina. I forgrunnen Bent Ernebjerg

Rhododendronbilder
på nett

Ole Jonny Larsen

Kjøper du noen gang en liten plante av en kjent rhododendronart og lurer på hvordan blomsten vil se når den endelig kommer etter noen år? Da er det hjelp å få på ulike gode nettsider. Her er en liten oversikt:

Rhododendronforeningen http://www.rhododendron.dk/
Dette er siden til den danske rhododendronforeningen. Under teksten «Om arter» vil en finne «Foto av arter». Her er tusenvis av bilder ordna alfabetisk, og oftest er det også lagt til informasjon om arten på dansk og/eller engelsk. Dette er en side alle bør bokmerke og bruke flittig om en savner bilder av arter. Den samme sida har også en god avdeling med tips om dyrking av rhododendron og nyttig informasjon med bilder av skadedyr og sykdommer samt mye annet spennende.

Hirsutum www.hirsutum.info
Dette er et rent idealistprosjekt som er starta og drives av entusiaster i Holland, bilda er levert gratis av folk fra hele verden. Teksten er på engelsk. På Hirsutum kan du finne over 1200 bilder av arter og hele 14500 bilder av hybrider. Bilda kan i utgangspunktet kopieres av alle, men skal de brukes kommersielt, må en spørre om tillatelse. Du kan også melde deg om du har fine bilder du vil la Hirsutum publisere. Da vil navnet ditt stå sammen med bildet.

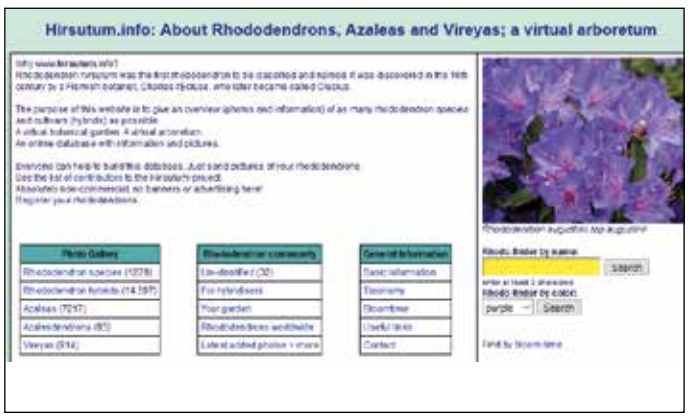

Svenska Rhododendronsällskapet http://www.rhododendron.se
På denne sida finner man et fint galleri med bilder av arter og hybrider. Det er ikke spesielt mange bilder, men kvaliteten er god, og det er plantenavn på hvert bilde.

The Rhododendron, Camellia & Magnolia Group http://www.rhodogroup-rhs.org/
Dette er en undergruppe av The Royal Horticutural Society i England som konsentrerer seg om de tre slektene som er nevnt i navnet. Det disse har felles, er at de er surbunnsplanter, og mange som samler på rhododendron er ofte også interessert i kamelia og magnolia. Her er stort bildeutvalg av alle de tre slektene.
Det kan være litt omstendelig å trykke seg fram til en art eller hybrid, men da får en til gjengjeld gjerne flere bilder og mye informasjon på engelsk.

Om en begynner å surfe på de sidene som er nevnt så langt, har en nok å gjøre i lang tid. Her er til sammen tusenvis av bilder tilgjengelig, og ofte mye god informasjon på kjøpet.

En kan selvsagt søke fritt på nettet og finne mye spennende i samme gate. Jeg prøvde å skrive «rhododendron photos» og fikk da opp ei side med masse bilder av høy teknisk kvalitet, inkludert mange flotte nærbilder av blomster. Og de kunne til og med lastes ned gratis! Du finner sida på:

https://pixabay.com/no/photos/rhododendron/

Lykke til med bildesøk på nettet!

Det danske hesterøveriet

Tekst: Oddbjørn Fosse Foto: Olga Nese

Det var for noen år siden DnR Avdeling Sør-Vest skulle til Danmark for å hente store rhododendron til artssamlingen i Arboretet på Sviland i Sandnes.

Vi hadde skaffet to store biler. Det å leie henger fra Statoilstasjonen blei dyrt, ca. 3000 – 4000 kroner for ei helg. Løsningen blei en dobbel hestehenger som vi lånte gratis fra noen venner. En dobbelhestehenger som er 2,5 m høy, gav god plass.

På turen hadde vi hadde avtale om først å besøke Per Bangsgård, som har sjeldne og fine planter for salg, og han bor langt sør i Danmark. Det var på turen fra Gråsten sør i Danmark til Ruddi i København det hendte. Vi kjørte sammen to biler da vi oppdaget blålyset bak i rekken av bilene. Med full sirene og blålys skar politibilen oss av på motorveien og presset oss av veien. Vi klarte nesten ikke å stoppe bak politibilen. Ut av politibilen kom to unge politimenn i uniform og spurte strengt hva vi hadde i hengeren. Vi svarte at vi hadde ingenting, men skulle ha med planter heim til Norge. Den ivrigste politimannen løp i vinduet på hengeren for å se. I vinduene var det noen gardiner, slik at det var vanskelig å se om det var noe inni hengeren. Vi blei av en tydelig stresset og morsk politimann beordret om å legge ned lemmen bak på hengeren. Det blei gjort, og der stod en politimann i 90 grader og stirret i flere minutter i en tom henger og blei mer og mer rød i ansiktet – og tydelig skuffet.

Saken var den at det hadde blitt stjålet en hest for noen dager siden, og det blei oppdaget en norsk hestehenger på veien i området... Vi måtte legitimere oss, i tilfelle politiet fikk flere anmeldelser på mulig hestetyveri fra nordmenn. Det var greit å ha med Harald Kårtveit, som er politi, på turen. Før vi fikk fortsette turen mot København, kom det en privatbil som stoppet bak oss Det var sikkert anmelder eller hesteeier.

Vi fikk av Ruddi Perriard ca. 60 store og mindre planter med oss heim. De står nå fint plantet i Arboretet på Sviland – og vi var en erfaring rikere.

En oppgave for leserne?

Tekst og foto: Hans Schaefer

Her er noen bilder av *Rhododendron siderophyllum* eller *Rhododendron tatsienense*. *Rhododendron yunnanense* kan for så vidt også passe.

Kanskje en oppgave for leserne?
Jeg så disse buskene ved hovedveien fra Jiulong til Xinduqiao i vestre Sichuan i vår. Det var på 3000 meters høyde. Buskene blomstret så mye at bladene nesten ble usynlige, og der var busker overalt, opp til 3 m høye.

En tibetansk bonde som bor i nærheten, gravde ut noen småbusker for å plante dem igjen ved huset sitt, Så kanskje det blir en første liten rhododendronhage der ...

Den røde rhododendronen viser min fineste busk. Den ble kjøpt for ca. 15 år siden, og den blomstret helt enormt i mai i fjor. Men arten / sorten kjenner jeg ikke.
Hvis noen av dere har forslag til identifikasjon, hører vi gjerne fra dere.

Hageland

SOTRA

GJERTRUDVEGEN 3, 5353 STRAUME

Ta turen innom oss

Her finner du et godt utvalg av:

- Rhododendron
- Surjordsplanter
- Stauder
- Roser
- Sommerblomster
- Granitt
- m.m

TLF. 56 32 12 52

www.hageland.no

Hageland

www.hageland.no

Hageland Askøy
Juvikflaten 6
5308 Kleppestø
Telefon: 56 15 29 29

Hageland Fantoft
Fantoftveien 9
5072 Bergen
Telefon: 55 91 80 30

De fineste hagene kommer herfra

GIMLE PLANTESKULE

Stort utval i planter for hagen

Spesialområde:
Rhododendron og surjordsplanter

Kontaktinformasjon:
Gimle Planteskule
Vikøy,
5600 Norheimsund

Tlf.: 56 55 04 80
Faks: 56 55 04 87
gimle@vestplant.no
www.vestplant.no

Nautesund Plantesalg

Har allsidig planteutval

Spesialområde:
Stauder og roser

Kontaktinformasjon:
Nautesund Plantesalg
5986 Hosteland

Tel.: 56 36 52 19
plantesalg@nautesund.no
www.nautesund.no

Lundbergs PLANTESKOLE

Velkommen til en ny og blomstrende sesong!

- Spennende plantesortiment
- Alt du trenger til hagen. Krukker, espalier m.m.
- God jord i sekk og bulk
- Faglig kunnskap
- Kafe med hyggelig uteområde
- En atmosfære som må oppleves!

Helleheia – 4810 Eydehavn
Telefon 37 03 03 11
post@lundbergs-planteskole.no
www.lundbergs-planteskole.no
Følg oss på Facebook og Instagram

Velkommen til en hyggelig handel

Hageland

Der kunnskapen gror

RHODODENDRON

Vi har 100 forskjellige Rhododendronsorter i salg i 2018

RHODODENDRONJORD
50 Ltr sekk

3 FOR 350

MANGE SORTER AZALEA
Vi har i 2018 enda større utvalg enn før

© RETAIL SERVIX

Hageland Foss
Hurumveien 11, 3440 Røyken
Vi holder åpent alle dager hele sesongen
Tlf: 31 28 49 56 , **hageland.no/foss**

Vi tar forbehold om trykkfeil, forsinket levering eller at enkelte produkter raskt kan bli utsolgt.

Besøk oss på hageland.no

Den norske Rhododendronforening

ÅRSBERETNING 2017

Den norske Rhododendronforening har fire lokalavdelinger:

Rhododendron Sør med sete i Arendal/Kristiansand
Rhododendron Øst med sete i Oslo
Rhododendron Vest med sete i Bergen
Rhododendron Sør-Vest med sete i Stavanger/Jærregionen

Lokalavdelingene har sine egne styrer. De arrangerer medlemsmøter med foredrag, kurs, fellesturer og utflukter til kjente rhododendronhager med hagevandringer, plantebytte og salg av rhododendron. Lokallagene fungerer godt og har mange ulike tilbud og aktiviteter. Foreningens årsmøte holdes vekselvis hos en av lokalavdelingene. I 2017 var det Rhodo Øst som hadde ansvaret, og møtet ble holdt i Fredrikstad 20. mai.

Valg:

Styret for Den norske Rhododendronforening har etter årsmøtet 20.5.2017 følgende sammensetning:

Styret for Den norske Rhododendronforening 2017-2018:

Ole Jonny Larsen	leder	- gjenvalg	1 år
Harald Kårtveit	styremedlem	- gjenvalg	2 år
Harald Olav Aksnes	styremedlem	- ny	2 år
Kirsten M. Storheim	styremedlem	- ikke på valg	1 år
Terhi Pousi	styremedlem	- ikke på valg	1 år
Audun Arne	varamedlem	- gjenvalg	1 år
Tor Frostestad	varamedlem	- gjenvalg	1 år
Tor Jan Ropeid	varamedlem	- gjenvalg	1 år
Haavard Østhagen	varamedlem	- gjenvalg	1 år

Olaf Hammersland ble valgt som revisor, og Gunnar Breivik, Anne Brit G. Evensen og Reidar Vigrestad utgjør valgkomite fram til neste årsmøte.

Styrets arbeid:

Det har vært avholdt to styremøter, hvorav fellesstyremøtet 21. februar også hadde med representanter for lokalavdelingene. I tillegg hadde vi et kort konstituerende styremøte i etterkant av årsmøtet 20. mai i Fredrikstad. Redaksjonen av Lapprosen har vært representert på alle møtene. 28 saker har vært til behandling.

Planteimport:

Planteimporten fra Skottland ble avlyst i 2017 på grunn av utbrudd av Phytophthora ramorum i planteskolen i Glendoick. Ny import med leveranse våren 2018 ble avtalt på høsten. Dette kan bli siste import fra Glendoick da de vurderer å stanse all eksport av planter.

Rhodo Øst administrerte planteimport fra Rhododendronhaven i Danmark. 680 planter var bestilt av 49 medlemmer. Koordinatorer var Johnny Engen og Erik Gustavsson.

Frøformidling: Det ble solgt frø for 660 kroner. Frøforvalter er Jan Valle. Medlemmene oppfordres til å sende inn frø til frøformidlingen.

Lapprosen:

Medlemsbladet gis ut 3 ganger i året. Nummer 2-2017 hadde 36 sider, de to andre utgavene hadde 32. Mye av foreningsstoffet er tatt ut av bladet og overført til nettsiden og sendes ellers direkte til medlemmene på e-post. Dette har frigjort plass til flere artikler og bilder i bladet. Det ble trykket 24/26 (21) artikler og 211 (114) bilder. Disse ble levert av 18 (13) forfattere, både medlemmer og andre. Dette er økning på alle felt, og flere har debutert som skribenter i Lapprosen dette året. Alle som har lyst å skrive eller sende inn bilder til bladet, er velkommen til det. Lapprosen kunne leses i noe forkortet versjon på hjemmesiden, www.rhododendron.no

Redaksjonen besto av Tor Jan Ropeid. Medlemmer som vil gjøre en innsats for Lapprosen med å gå inn i redaksjonen, er hjertelig velkommen!

Nettsidene: Besøkstallene på www.rhododendron.no er stabile, og viser at siden er viktig for foreningens arbeid. Redaktør for nettsidene er Vidar Winsnes.

Økonomi: Foreningen har god økonomi og kostnadskontroll. Egenkapitalen pr. 31.12. 2017 var 148 687,23.

Boksalg Det ble solgt 10 bøker av Min rhododendronhage i 2017.

Medlemstall: Pr. 31.12. 2017 hadde vi 390 medlemmer, fordelt på 302 enkeltmedlemmer og 88 familiemedlemmer, en reell nedgang på 3 fra året før. Øst hadde 100, Sør 56, Sør-Vest 57, Vest 143 og landet for øvrig 24 medlemmer. I tillegg hadde vi 10 utenlandsmedlemmer.

Samarbeid: Foreningen deltar i bladbytte med alle nordiske rhododendronforeninger. Personer fra både Norden og Tyskland har også skrevet artikler i Lapprosen.

Politiske utspill

Det har i 2017 vært utspill i ulike medier om rhododendron som en planteslekt med potensial for ukontrollert spredning i norsk natur. Noen har også fremhevet rhododendron som potensiell bærer av plantesykdommer som f. eks. Phytophthora ramorum. Det har endog vært nevnt muligheten for et fremtidig forbud mot import av rhododendronplanter. Foreningen har sendt et innspill til Artsdatabanken med innsigelser til noen av disse synspunktene.

TAKK

En stor takk til alle som i løpet av året har bidratt med og utført oppgaver for å ivareta og utvikle foreningen til glede for alle medlemmene i Den norske Rhododendronforening.

SLUTTREGNSKAP

	Inntekter 2016	Inntekter 2017	Utgifter 2016	Utgifter 2017
Kontingenter	114756,50	**109150,00**	21425,40	**18500,00**
kontingentandel Sør			3687,50	3562,50
kontingentandel Sør-Vest			3687,50	3662,50
kontingentandel Vest			6087,50	5887,50
kontingentandel Øst			4837,90	4787,50
retur kontingent			3125,00	600,00
Lapprosen	18750,00	**19500,00**	**96319,41**	**76548,47**
trykking			76530,00	59244,00
porto			13675,41	12820,47
redaksjon			6114,00	4484,00
Planteimport	113831,98		**105320,59**	
Glendoick Gardens			77556,53	
moms, toll, havn			20811,81	
videresending			6952,25	
Møter/ arrangementer			**33556,60**	**37301,37**
styremøter			17196,60	12901,37
årsmøte			16360,00	24400,00
Nettside			**3840,00**	**4008,00**
årsavgift			1340,00	1508,00
redaksjon			2500,00	2500,00
Postboks			**3395,00**	**3445,00**
leie			1050,00	1100,00
ettersending			2345,00	2345,00
Frøsalg	580,00	**660,00**		
Bokutgivelse *Min rhododendronhage*	3680,00	**2000,00**	**177,00**	
Utenlandstur				
Bank -renter/gebyr	936,00	**831,00**	**523,50**	**369,50**
Andre utgifter			**8626,75**	**11735,00**
gaver/ oppmerksomhet			1150,00	
porto			4338,00	2386,00
rekvisita				1349,00
-"- RollUp			3138,75	
tilskudd til bok *Storblada rhododendron i Norge*				8000,00
sum	252534,48	**132141,00**	273184,25	**151907,34**
årsresultat			-20649,77	**-19766,34**

Balanse 31.12.2017
Innestående i Fana Sparebank 31.12.2017:

Foliokonto (driftskonto)	15,53
Sparekonto	113 576,11
Vardekonto (bokprosjekt)	35 095,59
Sum:	**148 687,23**

Innestående i Fana Sparebank 01.01.2017	168 453,57
Underskudd 2017	19 766,34
	148 687,23

Bergen 31.12.2017/21.02.2018

Ole Jonny Larsen	*Terhi Pousi*	*Olaf Hammersland*
leder	kasserer	revisor

Nye medlemmer

Styret ønsker følgende nye medlemmer velkommen i foreningen:

Astri Julshamn		
Alf Julshamn	Traneveien 3	4049 HAFRSFJORD
Claus Jørgensen, Rhododendron-Haven	Viborg Hovedvej 114	DK-7160 TØRRING, Danmark
Gunvor Marit Knapstad	Rubinveien 11 A	4318 SANDNES
Olav Marvik	Forusvågen 11	4031 STAVANGER
Ellen Jensen Roalkvam	Fisketjøn 7	4237 SULDALSOSEN
Brit Turid Skrinde	Kunnskapsveien 18 A	3430 SPIKKESTAD
Dineke Tingstveit	Tingstveitveien 194	4823 NEDENES
Agnar Toft	Fløyrliveien 24	4307 SANDNES
Christina Voilestøl	Vibevegen 5	4353 KLEPP STASJON

DISTRIBUERT AV POSTEN NORGE
posten
NORGE P.P. PORTO BETALT

RETURADRESSE: Den norske Rhododendronforening PB 1325, 5811 BERGEN

ISSN 1504-6702